

QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASÍ MÁDENIYAT TARAWLARÍ GEOGRAFIYASÍN ÚYRENIWDÍŇ ÁHMIYETI

Toli'baeva Nurzada Yelbaevna

QMU stajor-doktorant.

tolibaevanurzada934@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19075171>

Annotaciya. Qaraqalpaq xalqınıń bay mádeniyatın júzege shıǵarıwda Qaraqalpaqstan Respublikasında dúzilgen hám iskerlik alıp barıp atırǵan mádeniyat oraylarınıń xızmeti hám áhmiyeti ayırıqsha orındı iyeleydi. Bunda, dáslep xalqımızdın kórkem ónerge bolǵan talantı, talpınıwı tiykar bolıp, buǵan dúnya jámiyetshiliginiń itibarı, mámleketimizde qaraqalpaq milliy mádeniyatına bolǵan diqqat, ǵamxorlıq baslı faktorlar esaplanadı.

Annotatsiya. Qaraqalpaq xalqınıń boy madaniyatını yuzaga chiqarishda Qaraqalpog'iston Respublikasida tuzulgan va faoliyat olib borayotgan madaniyat markazlarining xizmati va ahamiyati alohida o'rinni egallaydi. Bunda, dastlab xalqimizning badiiy ijodga bo'lgan iste'dodi, urinishlari asos bo'lib, bunga dunyo hamjamiyatchiligining e'tibori, mamlakatimizda qaraqalpaq milliy madaniyatiga bo'lgan diqqat, g'amxo'rlik asosiy faktorlar hisoblanadi.

Abstract. The service and importance of cultural centers created and operating in the Republic of Karakalpakstan occupy a special place in revealing the rich culture of the Karakalpak people. Firstly, the basis is the talent and efforts of our people for artistic creativity, and the main factors are the attention of the world community, attention and care for the Karakalpak national culture in our country.

Tayanish sózler: mádeniyat bólimleri, tarawlar geografiyası, teatr, kinofilmler, muzeyler, úlketanıw.

Tayanich so'zlar: madaniyat bo'limlari, sohalar geografiyasi, teatr, kinofilmlar, muzeylar, ulkashunoslik.

Keywords: cultural departments, geography of fields, theater, cinema, museums, regional studies.

Mámleket hám jámiyet rawajlanıwında, onı dúnyaǵa tanıtatuǵın onıń rawajlanıw dárejesin belgilewshi tiykarǵı faktorlardın biri bul – mádeniyat esaplanadı. Bunda ilim-pán, ádebiyat, kórkem óner, sport, muzıka, kino hám basqa usıǵan sıyaqlı tiyisli tarawlarǵa mámleket dárejesindegi itibardıń joqarlıǵı, bir tárepten, sol mámlekettiń sol dárejede rawajlanǵanlıǵın kórsetse, ekinshi tárepten, sol mámlekette jasawshı xalıqtın, millet hám elatlardıń milletler aralıq doslıǵı, tatıwlıǵın da bildiredi.

Húrmetli Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev óz bayanatlarında qaraqalpaq xalqınıń bay mádeniyatı, úrp-ádetleri, kórkem óneri tuwralı júdá kóplegen unamlı pikirlerin bildirgen. “Qaraqalpaq úlkesi óziniń dúnyada teńi joq, tákirarlanbas kórkem óneri menen bárshemizdi tań qaldıradı... Mámleketimizde eń dáslepki teatrlardan biri bolǵan Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik muzıkalı teatri jurtıımızda da, shet ellerde de málim hám belgili esaplanadı... Nókis qalasındaǵı Igor Savickiy atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik kórkem óner muzeyi óziniń biybaha súwretlew óneri dóretpeleri menen tek mámleketimizde emes, al jáhanda de úlken abıroyǵa iye bolǵan... Paxta terimine shıqqanıımızda, jumıstan keyin, keshqurın ot átirapında qaraqalpaq qızlarımız, jigitlerimiz Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq sıyaqlı shayırlardan qosıq oqıp, aytıp, oymǵa túskende hámımız hayran qalatuǵın edik.

Men sonda “Bozataw”, “Aydınlar”, “Dembermes” degen qaraqalpaq qosıqların birinshi márte esitip, ózimdi tap sıyqırlanıp qalǵanday sezingenimizdi házir de jaqsı esleymen” [1, 207-210].

Joqarıda keltirip ótkenimizdey, qaraqalpaq xalqı júdá bay óz mádeniyatına iye, al solardı júzege shıǵarıwda hám kórsetiwde, ásirese, mámlekettiń ústin turatuǵın wazıypasına aylanǵan jas áwladtı kámal insanlar etip tárbiyalaw, olardı hár tárepleme jetik, ruwxıy barksamal etip kámal taptırıw jumıslarında, mádeniyat orayları hám bólimleri, muzey, teatr, kinostudiyalar áhmiyetli orın tutadı. Bul tarawlardıń iskerligi, jónelisi hám olardıń ózgesheliklerin úyreniw áhmiyetli másele bolıp esaplanadı.

Izertlewimizdiń obyektı sıpatında Qaraqalpaqstan Respublikasında jaylasqan mádeniyat orayları, hám rayonlardaǵı mádeniyat bólimleri alındı. Qaraqalpaqstan Respublikasında jaylasqan mádeniyat oraylarınıń, qala hám rayonlardaǵı mádeniyat bólimleriniń jónelisi, iskerligi hám ózgeshelikleriniń qáleplesiwi óz ishine aladı.

Qaraqalpaq teatr ónerin izertlewge arnalǵan T.Allanazarov, T.Bayandiyev, J.Qoblanov, B.Tursınov, Á.Nasrullaev, J.Aytmuratov, A.Júzimbetovlardıń miynetlerin, qaraqalpaq kinosın úyreniwge arnalǵan B.Axmedov, D.Abdireymovlardıń, muzeytanıwǵa baylanıslı M.Babanazarova, G.Karamanova, D.Kuryazova, Sh.Xurramovtıń, sonday-aq, qaraqalpaq kórkem ónerine hám onıń tariyxına baylanıslı S.Kamalov, R.Axmetshin, R.Reyimbaev, J.Aytmuratov, P.Palwanıyazov, L.Urazova, Xojametova, P.Muratova , T.Pirniyazova hám t.b.miyetlerdi kórsetiwge boladı.

Tiykargı maqset Qaraqalpaqstan Respublikasında jaylasqan mádeniyat orayları geografıyasın úyreniw bolıp, tómendegi wazıypalar belgilenip alındı.

- Qaraqalpaqstanda mádeniyat tarawlarınıń qalıplesiwin úyreniw;
- “Qaraqalpaqfilm” kinostudiyasınıń qaraqalpaq kino ónerin rawajlandırıwdıǵı ornın kórsetip beriw;
- Qaraqalpaqstandaǵı “Berdaq”, “Jas tamashagóyler” hám “Quwırshaq” teatrlarınıń tariyxı hám iskerligin analizlew;
- Qaraqalpaqstannıń hárbir qala hám rayonlarında jaylasqan mádeniyat oraylarınıń tariyxı, iskerligin izertlew.

Qaraqalpaqstanda mádeniyat tarawlarınıń qalıplesip rawajlanıwı arxivlik fond maǵlıwmatları hám tariyxıy derekler arqalı sistemalastırıldı. XX ásirdiń 20-jıllarınan baslap Qaraqalpaqstanda teatr óneri túrli klub, internatlarda kóshpeli túrde xalıq arasında ótkerilip, drama háweskerlik dógerekleri payda bola baslaǵanlıǵı anıqlandı. Qaraqalpaqstanda kino hám teatr óneri ónimleriniń tematikalıq baǵdarları óz aldına talqılawǵa alındı. Xalqımızdıń mádeniyat tariyxın kórsetiwde muzeylerimizdiń ayrıqsha áhmiyetke iye ekenligi, olardıń dúziliwi, iskerlik alıp barıwı, milliy ózligimizdi kórsetiwdegi ornı ashıp berilgen. Qaraqalpaqstan qala hám rayonları mádeniyat bólimleriniń materiallıq-texnikalıq bazası, studiyaları, shólkemlestirilgen dógerekleri hám anıqlanǵan kemshilikler talqılandı.

Qaraqalpaqstan Respublikası Mádeniyat ministrliǵı janındaǵı mádeniyat oraylarınıń ulıwma sanı 60 bolıp, bunda Ámiwdárya rayonu hám Beruniy rayonlarında mádeniyat orayları basqa rayonlarǵa qaraganda sanınıń kópligi menen ajıralıp turadı. Ámiwdárya, Tórtkúl rayonların alatuǵın bolsaq, bunda mádeniyat orayları ishinde jámi dógerekler bar bolıp, sonıń ishinde bazı dógerekleri pullı ekenligi, muzika ásbaplarınıń ayırımları jetispeydi.

Al, Beruniy rayonında 31 dógerék bolsa, ulıwma pullı dógerék joq eken, jáne Qanlıkól, Qaraózek, Qońırat, Kegeyli, Moynaq, Nókis rayonı, Taxtakópir, Xojeli, Shımbay, Shomanay, Ellikqala rayonlarında da usı pullı dógerék joq ekenligi quwanışlı, sebebi ayırım jaslarımız talantlı, qızıǵıwshılıǵı bar, biraq qárejeti bolmawı múmkin, jaslardı tartıw ushın jaqsı dep oylaymız. Al, jáne óziniń kórkem ónerdegi kásibinen bólek qosımsha islemekshi yaki ózinde sinap kórmekshi zamanlaslarımız bolıwı múmkin.

Izertlewdiń teoriyalıq bahası qaraqalpaq mádeniyat tarawları geografıyasınıń arnawlı túrde geografıyalıq jaqtan izertleniwı menen xarakterlenedi. Bul jumıstıń ilimiy juwmaqları qaraqalpaqstan geografıyası iliminde mádeniyat geografıyasınıń ayrıqsha ilimiy baǵdar sıpatındaǵı ornın teoriyalıq tárepten dáliylleydi. Izertlewdiń teoriyalıq juwmaqları, analizlew procesinde qollanılǵan ilimiy baqlawlar hám usıllardan mádeniyat geografıyasın ele de tereńirek izertlewde paydalanıw múmkin. Bul teoriyalıq juwmaq hám nátiyjeleri qaraqalpaq mádeniyatı geografıyası hám tariyxı tarawındaǵı qollanbalar tayarlaw ushın xızmet atqaradı.

PAYDALANILǵAN ÁDEBIYATLAR:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажегимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 207-210
2. Алланазаров Т. Театр ҳәм драматургия. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1986
3. Баяндиёв Т. Каракалпақский театр им. Станиславского. Очерки истории. – Т.: ФАН, 1971
4. Аумуратов Ж. XX-ásirdiń birinshi yarımında milliy mádeniyatımızdıń rawajlanıwında Qaraqalpaq mámleketlik sazlı teatrı xızmeti // Qaraqalpaqstan mámleketlik universiteti Хабарshisi №3-4, Nókis, 2021, 39-b.; Аумуратов Ж. Роль каракалпацкого государственного театра в развитии национальной культуры в 20-40-х гг. XX века // Вестник Каракалпацкого отделения АН РУз №1, Нукус, 2012. 87-b.;
5. Ахмедов Б. Кино Каракалпақстана: ступени зрелости. – Ташкент, 2011; Ахмедов Б. История и современность в документальном кино Каракалпақстана. // Санъат, 2011, №1
6. Венок Савицкому: живопись, рисунок, фотографии, документы: Государственный музей искусств Республики Каракалпақстан им. И.В. Савицкого, Нукус, Частные собрания: альбом к выставке – Москва, Галеев Галерея, 2011. С. 7.; Новицкий И. Сокровища Лувра в Нукусе // Вести Каракалпақстана. 7 февраля 2012 г. – №12.; Нурабуллаева С. Хранилище истории нашего края // Мозийдан садо. – Тошкент, 2009. – №1 (41).; Советское искусство 1920-1930-х годов из собрания Государственного музея искусств Каракалпақской АССР имени И. В. Савицкого, Нукус. Каталог выставки. М. : Аврора., 1991. 80 с.; Чувилькина Ю.В. Вклад коллекционеров Савицкого И.В., Костаки Г.Д., Пушкирева В.А. в сохранение художественного наследия 20 - 30-х годов хх века // Искусство, образование, наука. –С. 86-92
7. Бабаназарова М. Государственный музей искусств Республики Каракалпақстан им. И.В.Савицкого // Мозийдан садо. – Тошкент, 1999. – №1-2 (01). – С. 32.